

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

POLITYKA EDUKACYJNA, EKONOMIKA EDUKACJI I ZARZĄDZANIE OŚWIATĄ

УДК 378.22

Наталія Мосьян
ORCID ID 0000-0001-8610-7965

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

У статті представлено аналіз політики впливу на розвиток освітніх систем Європейському Союзу та України. Основним матеріалом дослідження є автентичні джерела – незалежні звіти Європейської Комісії, та державні документи про вищу освіту України. Детальне вивчення незалежних звітів Європейської Комісії дає змогу визначити зовнішні та внутрішні фактори, які по-різному впливають на розвиток вищої освіти в Європейському Союзі. До зовнішніх факторів відносимо світовий процес інтернаціоналізації вищої освіти, та його наслідки. Під внутрішніми факторами розглядаємо Лісабонську стратегію та Болонський процес. Можна стверджувати, що освітні системи в Європейському Союзі будуть розвиватися під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, де домінуючі положення Лісабонської стратегії та Болонського процесу будуть вигравати головну роль. З моменту підписання Болонської Конвенції в 2005 році, вища освіта України знаходиться в стані поточних змін. Аналіз нового Закону України «Про вищу освіту» дав змогу окреслити основні нововведення в реформуванні вищої освіти та схожі тенденції політики розвитку вищої освіти в Європейському Союзі та Україні.

Ключові слова: Болонський процес; вища освіта; інтернаціоналізація; політика; стратегія.

Вступ. Згідно з офіційною політикою, зазначеною у стратегії «Європа 2020» (Europe 2020), Європейський Союз (ЄС) стикається з моментом трансформації. Криза знищила роки економічного й соціального прогресу, у результаті спостерігається структурна слабкість в економіці. Європа обирає стратегію для подолання кризи та перетворення ЄС на країну з розумною, стійкою та всеосяжною економікою, де розвитку та актуальності вищої освіти (ВО) відносять головну роль (Europe 2020, 2010, p. 5).

З моменту підписання Болонської Конвенції у 2005 році вища освіта України знаходилася у стані перспективних змін. Сучасний розвиток ВО України підпорядковується законам ринкової економіки, що вимагає проведення реформування ВО в контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем. Першочергових змін вимагала структура системи ВО, яка не відповідала світовій практиці передових систем вищої освіти, що утруднювало міжнародне співставлення й розуміння міжнародних стандартів рівнево-орієнтаційної та галузевої відповідності освітніх програм і кваліфікацій. Важливим кроком для вирішення цих проблемних питань стало прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» 1 липня 2014 року. Відповідно, **метою нашої статті** є

вивчення питання впливу політики ЄС та України на розвиток ВО з метою визначення сучасних тенденцій.

Вивчення цього питання може бути здійснено через аналіз автентичних незалежних звітів Європейської Ради, зроблених дослідниками ЄС на основі документів Європейської Комісії. У коло нашого дослідження підпадають наступні звіти «Освіта та навчання в Європі 2020: Відповіді держав-членів ЄС» (Education and Training in Europe 2020: Responses from the EU Member States), «Європа 2020 Стратегії» (Europe 2020 Strategy), «Європейські системи освіти та підготовки в 2-му десятилітті Лісабонської стратегії» (European E&T Systems in the 2-nd Decennium of the Lisbon Strategy) та ін.

Детальне вивчення літератури дає змогу визначити зовнішні та внутрішні фактори, які по-різному впливають на розвиток ВО в ЄС. До зовнішніх факторів відносимо світовий процес інтернаціоналізації ВО, та його наслідки. Під внутрішніми факторами розглядаємо Лісабонську стратегію та Болонський процес.

Зовнішні фактори. У своєму дослідженні «Транскордонна вища освіта: тенденції та перспективи» (Cross-border Higher Education: Trends and Perspectives) Ст. Вінсент-Ланкрін виділяє чотири

основні стратегії інтернаціоналізації ВО. Традиційна стратегія інтернаціоналізації базується на взаєморозумінні, а інші три стратегії, засновані на міграції кваліфікованої робочої сили, отриманні доходів, нарощуванні потенціалу, більшою мірою зосереджені на економічних міркуваннях (Vincent-Lancrin St., 2009, p. 73).

Стратегія, заснована на взаєморозумінні переслідує, насамперед, політичні, культурні, наукові та розвиваючі цілі. Це дозволяє і заохочує міжнародну мобільність студентів своєї країни та іноземних студентів і педагогів-дослідників, за допомогою грантів і програм академічних обмінів, а також партнерські відносини між ВНЗ. Інакше кажучи, підхід базується на політиці відкритих дверей.

Стратегія досконалості і конкуренції таланта спрямована на залучення талановитих студентів і вчених, які можуть стати працівниками розумової праці для економіки приймаючої країни та для підвищення якості та конкурентоспроможності її науково-дослідних і ВНЗ (Vincent-Lancrin St., 2009, p. 74).

Стратегія, заснована на доходах від покоління спрямована на фінансування іноземних студентів, які не отримують державні субсидії для вищих освітніх послуг за ринковою ціною. Тому, порівняно з національними студентами, іноземні студенти часто отримують додатковий дохід для навчання у ВНЗ, який заохочує їх стати конкурентоспроможними на міжнародному ринку освіти.

Стратегія розвитку потенціалу полягає в заохоченні досліджень за кордоном і створенні іноземних курсів та навчальних закладів у країнах, що розвиваються (Vincent-Lancrin St., 2009, p. 75).

Вищенаведене дає можливість стверджувати, що політика інтернаціоналізації ВО спрямована на експорт та імпорт Європейських освітніх послуг у світі. Можна навіть передбачити, що ця політика буде мати інтенсивний розвиток саме у тих країнах колишнього Радянського Союзу, які взяли курс на Євроінтеграцію.

Внутрішні фактори. Очікують, що глобальна конкурентоспроможність збереже домінуючі положення Лісабонської програми, яка залишиться центральним компонентом у формуванні систем вищої освіти. Спираючись на тенденції розвитку ВО в ЄС минулого десятиліття, дослідники виокремили такі пріоритети політики:

- конкурентоздатність і соціальна згуртованість – і, пов'язані з цим, баланс між шляхом інтенсивного та екстенсивного розвитку знань;
- глобальна «боротьба за мозки» проти регулювання міжнародних ринків для висококваліфікованої робочої сили;
- рання дитяча освіта порівняно з безперервним навчанням та освітою для літніх людей;
- зосередження на навичках, необхідних для ринків праці та більш широкого підходу зосередженого на розвитку можливостей;

- моделі управління, спрямовані на підвищення стимулів в порівнянні з більшим додержанням принципів прав людини (European E&T Systems, 2008, p. 37).

Слід зазначити, що зовнішні та внутрішні фактори впливу на політику розвитку ВО в ЄС сильно перетинаються між собою. Доказом цього є Болонський процес, який знаменує собою зрушення в політиці інтернаціоналізації, прийнятій на європейському рівні. Вивчення Д. Кройзієром та Т. Парвевою (Crosier D., Parveva T., 2013) впливу Болонського процесу на системи ВО дозволило нам визначити такі пріоритетні напрямки політики розвитку ВО в ЄС:

- розширення систем ВО;
- впровадження три-циклової структури системи ВО;
- розробка та імплементація Національних рамок кваліфікацій;
- розробка програм для вищої професійної освіти;
- створення служби з контролю якості освіти;
- впровадження заходів для студентської мобільності;
- фінансові заходи;
- соціальна спрямованість ВО.

Важливо зазначити, що сучасна політика ЄС стосовно ВО чітко визначена у звіті «Освіта та навчання в Європі 2020: Відповіді держав-членів ЄС» (Education and Training in Europe 2020, 2013), де викладено Рекомендації для країн-держав ЄС щодо освіти та навчання, з урахуванням національних умов. Спираючись на здійснений авторами звіту аналіз, виділяємо такі напрями розвитку ВО в ЄС:

1. Подолання передчасного завершення школи.
2. Підвищення рівня успішності, якості та актуальності ВО.
3. Підвищення навичок з професійно-технічної освіти та зайнятості молоді.
4. Підвищення рівня участі дорослих у «навчанні впродовж життя».

Вважаємо, що ключові положення Лісабонської стратегії та Болонського процесу щодо розвитку ВО чітко простежується у стратегії «Європа 2020», чий реформи спрямовані на розбудову «економіки знань». Починаючи з 2011 року, країни ЄС почали готуватися до впровадження широкого кола заходів, щоб досягти розумного, стійкого та всеосяжного економічного розвитку до 2020 року. Для цього ЄС висуває три взаємодоповнюючі пріоритети:

- Розумне зростання (Smart growth): розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.
- Стійке зростання (Sustainable growth): сприяння більш ефективному використанню ресурсів, екологічно чистій і більш конкурентоспроможній економіці.
- Всеосяжне зростання (Inclusive growth): сприяння високої зайнятості в економіці через соціальну та територіальну згуртованість.

Для стимулювання прогресу по кожній пріоритетній темі Європейська Комісія висуває сім головних ініціатив. Схематично це представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Політика економічного розвитку Європейського Союзу до 2020

Основні пріоритети політики ЄС		
Розумне зростання	Стійке зростання	Всеосяжне зростання
Головні стратегії		
«Інноваційний Союз»	«Ефективні ресурси Європи»	«Програма для нових навичок і робочих місць»
«Молодь у русі»		
«Програма цифрового забезпечення Європи»	«Промислова політика для епохи глобалізації»	«Європейська платформа проти бідності»

Кожна головна ініціатива спрямована на відповідну сферу діяльності та має свою мету, але слід акцентувати увагу на такі пріоритетні напрямки, які безпосередньо пов'язані з розвитком і модернізацією ВО.

Напрямок політики «Розумне зростання – економіка, заснована на знаннях та інноваціях» означає зміцнення знань та інновацій як орієнтирів майбутнього розвитку ЄС. Це вимагає підвищення якості освіти ЄС, зміцнення науково-дослідної роботи, сприяння інноваціям та передачі знань на всій території ЄС, використання повною мірою інформаційно-комунікаційних технологій. Але для цього ЄС має збільшити рівень освіти для тих, хто рано залишає школу за рахунок зменшення їхньої частки до 10% з нинішніх 15%, у той час підвищити частку населення у віці від 30-34 років із закінченою ВО з 31% до 40% до 2020 року (Europe 2020, 2010, p. 12).

Основним пріоритетом даної політики є ініціатива «Молодь у русі». Її мета полягає в тому, щоб підвищити продуктивність і міжнародну привабливість ВО в Європі, підвищити загальну якість усіх рівнів освіти та підготовки в державах-членах ЄС. ЄС Комісія намагається досягти цих цілей через створення умов для: інтеграції та підвищенню мобільності ЄС, університетів і дослідницьких програм: Еразмус Мундус, Темпус та Марі Кюрі та об'єднання їх з національними програмами та ресурсами; прискорення модерні-

зації ВО (навчальних програм, управління та фінансування); визнання неформального та неофіційного навчання; запуску рамки зайнятості молоді (*Youth employment framework*), проводячи політику, спрямовану на зниження рівня безробіття серед молоді (Europe 2020, 2010, p. 11-12).

Слід відзначити, що деякі країни визначили мобільність як частину своєї стратегії. Так, Бельгія, Франція, Мальта та Швейцарія приєдналися до 20% встановлених еталоном для Європейського простору вищої освіти до 2020 року. Деякі країни встановили інші показники для своїх національних систем ВО: Нідерланди визначили 25% мобільності на 2013 рік, Австрія та Німеччина планують заохотити 50% своїх студентів провести принаймні один семестр за кордоном в 2020 році. Естонія прагне до 4-5% участі у програмі мобільності до 2015 року, а Фінляндія до 6-8% вихідної мобільності (*The Bologna Process: Its impact*, 2013, p. 47).

Таким чином, політика економічного розвитку ЄС до 2020 року тісно пов'язана з політикою розвитку ВО, оскільки саме ВО надається ключова роль для досягнення поставлених цілей. Можна стверджувати, що ВО в ЄС буде розвиватися під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, де домінуючі положення Лісабонської стратегії та Болонського процесу будуть центральним компонентом у формуванні систем ВО. Сучасні тенденції політики розвитку ВО представлені в таблиці 2:

Таблиця 2

Політика розвитку вищої освіти в Європейському Союзі

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Інтернаціоналізація ВО	Болонський процес
<ul style="list-style-type: none"> • Стратегія, заснована на взаєморозумінні • Стратегія досконалості і конкуренції таланта • Стратегія, заснована на доходах від покоління • Стратегія розвитку потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення систем ВО • Три-циклова структури систем ВО • Розробка та імплементація НРК • Розвиток вищої професійної освіти • Служби з контролю якості освіти • Студентська мобільність • Фінансові заходи • Соціальна спрямованість ВО • Навчання впродовж життя

Вивчення та аналіз політики розвитку ВО в Україні буде здійснено на основі двох основних документів: нового Закону України «Про вищу освіту» та «Стратегії реформування вищої освіти», чия реалізація розрахована на період з 2015-2020 роки.

Новий Закон встановлює фінансові засади функціонування системи ВО, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів. Важливою метою є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Окреслимо основні нововведення ухваленого парламентом закону:

- зміни державної політики у сфері вищої освіти;
- зміни прав державних і приватних ВНЗ;
- зміни у визначенні рівнів та ступенів вищої освіти;
- зміни в підходах до розробки освітніх програм;
- забезпечення якості освіти;
- інтернаціоналізація та мобільність;
- фінансування вищої освіти.

Слід зауважити, що міжнародному співробітництву приділяється значна увага. Згідно закону «основними напрямками міжнародного співробітництва ВНЗ є: участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками» (Закон, 2014). Законом передбачено створення умов для збільшення мобільності студентів і викладачів. Частка магістерських програм з подвійним дипломом у партнерстві з іншим українським ВНЗ – 2% до 2020 року для дослідницьких ВНЗ. З іноземними ВНЗ – 5% до 2020 року для дослідницьких ВНЗ. Частка учасників програм обміну з українськими ВНЗ серед загалу студентів – 5% до 2020 року

серед усіх ВНЗ. Частка учасників програм обміну з закордонними ВНЗ серед загалу студентів – 3% до 2020 року. Результатом цього нововведення очікується збільшення кількості спільних програм та відповідно обмінів серед викладачів і студентів між українськими університетами та між українськими та закордонними ВНЗ (Стратегія, 2014).

Політиці реформування державного фінансування ВО також надана важлива роль. Новий закон створює умови для реформування традиційної системи державного замовлення. Автори «Стратегії» переконані, що у найближчій перспективі система державного замовлення на фахівців з вищою освітою може застосовуватися лише за прямим призначенням з урахуванням специфіки різних рівнів освіти – для підготовки фахівців для державних потреб – національна безпека, оборона, міліція, медицина, педагогіка. Крім того, до 2020 року на заміну системі державного замовлення мають прийти інші сучасні форми державного фінансування вищої освіти такі, як блочне фінансування, ваучерне фінансування та кредитна система фінансування (Стратегія, 2014, с.16).

Висновки. Безперечно, наведені вище нововведення спрямовані на модернізацію ВО в Україні. Законодавці спрямовують розвиток національної освітньої системи на інтеграцію в Європейський простір вищої освіти та науки. Підтвердженням цього є схожі тенденції політики розвитку ВО в ЄС та Україні. Серед яких виділяємо підвищення рівня якості та актуальності ВО, узгодження Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя, підвищення мобільності студентів і викладачів, реформування системи фінансування ВО.

Для України модернізація ВО вимагає, з одного боку, старанного вивчення та гармонійного адаптування досвіду передових європейських університетів, з іншого боку – збереження своїх національних освітніх традицій. Це може стати перспективним напрямком нашого дослідження в майбутньому.

Література

1. Закон України від 01.07.2014 N 1556-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Освітологія: хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі Огнев'юк В.О., Сисоева С.О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – 744 с.
3. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (Проект). – Київ, 2014. – 75с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>
4. **Crosier D., Parveva T.** The Bologna Process: Its impact (on higher education development) in Europe and beyond UNESCO: International Institute for Educational Planning, Paris 2013. – 88p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002206/220649e.pdf>
5. **Vincent-Lancrin St.** Cross-border Higher Education: Trends and Perspectives. – Higher Education to 2030, Volume 2, OECD 2009. – P. 73-80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfdps.si/Files/Knjiznica/higher%20educational%202030%20OECD.pdf>
6. Education and Training in Europe 2020: Responses from the EU Member States. Eurydice Report. Brussels: Eurydice. – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2013. – 114p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/163EN.pdf

7. European E&T Systems in the 2-nd Decennium of the Lisbon Strategy European Commission, 2008. – P. 44. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bookshop.europa.eu/en/european-education-and-training-systems-in-the-second-decennium-of-the-lisbon-strategy-pbNC8009719/>

8. Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission. – Brussels, 2010. – 32p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

Natalia Mospan. ROZWÓJ SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W UNII EUROPEJSKIEJ I UKRAINIE: TRENDY POLITYKI EDUKACYJNEJ

Przeanalizowano wpływ polityki na rozwój systemów edukacyjnych w Unii Europejskiej i Ukrainie. Materiałem są oryginalne źródła - niezależne raporty Komisji Europejskiej i dokumenty państwowe szkolnictwa wyższego na Ukrainie. Niezależny raport Komisji Europejskiej pomaga wyróżnić czynniki wewnętrzne i zewnętrzne mające różny wpływ na szkolnictwo wyższe w Unii Europejskiej. Czynniki zewnętrzne to globalny proces umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego i jego konsekwencje. W rozważaniach czynników wewnętrznych uwzględniono Strategię Lizbońską oraz Proces Boloński - można powiedzieć, że systemy edukacji w Unii Europejskiej będą rozwijać się zarówno pod wpływem czynników zewnętrznych, jak i wewnętrznych, w których dominować będą Strategia Lizbońska oraz Proces Boloński. Od podpisania Konwencji Bolońskiej w 2005 roku kształcenie wyższe na Ukrainie jest w stanie ciągłych zmian. Analiza nowej Ustawy Ukrainy «O szkolnictwie wyższym» umożliwiła prezentację głównych innowacji w reformowanym szkolnictwie wyższym, a także zbieżnych tendencji w polityce wobec szkolnictwa wyższego w Unii Europejskiej i Ukrainie.

Słowa kluczowe: Proces Boloński; wyższa szkoła; internacjonalizacja; polityka edukacyjna; strategia.

Natalia Mospan. DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE: TRENDS EDUCATIONAL POLICY

The article analyzes the impact of policies on the development of educational systems in the European Union and Ukraine. The sources are independent reports of the European Commission, and state documents on higher education in Ukraine. A detailed study of the European Commission reports helps to identify internal and external factors, which have different effects on higher education in the European Union. The external factors include global process of internationalization of higher education and its consequences. Under internal factors we consider the Lisbon strategy and the Bologna process. One could argue that education systems in the European Union will develop under the influence of external and internal factors, where the dominant position of the Lisbon Strategy and the Bologna process will win the lead role. Since the signing of the Bologna Convention in 2005, higher education in Ukraine has been in a state of current changes. Analysis of the new Higher Education Law of Ukraine made it possible to outline the major innovations in the reforms of higher education and similar policy trends of higher education in the European Union and Ukraine.

Keywords: Bologna process; higher education; internationalization; policy; strategy.

Рецензенти:

С. Сисоева – д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України,
А. Чеснокова – к. ф. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015

Прийнято до друку 26.11.2015